

Marek Błaszczyk

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
marek_blaszczyk@onet.eu
ORCID: 0000-0001-5518-0115

O buncie w twórczości Alberta Camusa

[Maciej Kałuża, *Buntownik. Ewolucja i kryzys w twórczości Alberta Camusa*, Wydawnictwo LIBRON, Kraków 2017, ss. 704.]

Książka Macieja Kałuży zatytułowana *Buntownik. Ewolucja i kryzys w twórczości Alberta Camusa*, która ukazała się nakładem Wydawnictwa LIBRON w 2017 roku, wypełnia lukę w polskim piśmiennictwie naukowym traktującym o roli i znaczeniu Camusowskiego ujęcia buntu. Autor uwzględnia bowiem w swych analizach nie tylko istotne rozpoznania znanych komentatorów myśli Camusa, lecz także sięga po oryginalne, nietłumaczone dotąd na język polski teksty noblisty. Główną zaletą monografii Kałuży – pracy kompleksowo omawiającej Camusowski „cykl prometejski” – jest właśnie twórcze przepracowanie niepublikowanych w Polsce manuskryptów i maszynopisów Camusa, znajdujących się m.in. w Aix-en-Provence. Na uznanie zasługuje również fakt, że Kałuża nie boi się polemizować z przywoływanymi autorami, zachęcając tym samym czytelnika do podjęcia samodzielnej interpretacji dzieł Camusa. Można przy tym odnieść wrażenie, że to obszerne i solidne studium wyszło spod pióra badacza żywo zafascynowanego twórczością francuskiego intelektualisty.

Maciej Kałuża jest adiunktem w Instytucie Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Jest m.in. członkiem Société des Études Camusiennes, założycielem Pol-

skiego Stowarzyszenia Alberta Camusa oraz recenzentem w „Journal of Camus Studies”. Naukowo interesuje się szeroko rozumianym egzystencjalizmem, a zwłaszcza etycznym wymiarem powojennej myśli francuskiej. Jest autorem wielu publikacji naukowych, jak np. *Uznany za fundamentalistę. Uznany za kolonialistę. Inspiracje Mohsina Hamida „Upadkiem” Alberta Camusa*¹, *Ludzie, którzy wychodzą od absurdu, kreują sens. Wywiad Macieja Kałuży z algierskim pisarzem Kamelem Daoudem*², *Choroba jako metafora w kontekście wykluczenia. Wariacje na temat metaforyzacji choroby w eseistyce Susan Sontag i „Dżumie” Alberta Camusa*³, *Obcy, absurdalny świat i obcy spoglądający z lustra. Motywy obcości w twórczości Alberta Camusa*⁴ czy *Elementy filozofii absurdu w dramaturgii Alberta Camusa*⁵.

Monografia *Buntownik. Ewolucja i kryzys w twórczości Alberta Camusa* składa się z trzech części: *Kształtowanie buntownika*, *Buntownik* oraz *Wygnanie buntownika*, w których zarysowana jest droga filozoficznego rozwoju autora *Dżumy*. Celem Kałuży jest „przedstawienie dynamiki myśli Camusa”⁶, myśli niezwykle żywej, nierzadko błędzącej, zaangażowanej i angażującej, uparcie szukającej dla człowieka współczesnego „drogi wyjścia z nihilizmu”⁷. Wywód swój zaczyna Autor od analizy poglądów Camusa wygłaszanych po publikacji *Mitu Syzyfa*, które wyraźnie przechodzą od koncentracji na problematyce absurdu ludzkiej egzystencji do skupienia na motywach buntu. Lub inaczej: od afirmowania jednostkowego bycia do dostrzeżenia rangi ludzkiej solidarności. Jak pisze Kałuża:

przyjęta przeze mnie perspektywa zakłada towarzyszenie myśli Camusa od momentu, w którym zakończył on pracę nad *Mitem Syzyfa*, do dnia, w którym, wydając *Kroniki algierskie*, zdecydował się zamilknąć w kwestii konfliktu algierskiego, uznawszy, że konsekwentnie realizowana przez nie-

¹ M. Kałuża, *Uznany za fundamentalistę. Uznany za kolonialistę. Inspiracje Mohsina Hamida „Upadkiem” Alberta Camusa*, „Estetyka i Krytyka” 2016, nr 1, s. 7–21.

² M. Kałuża, *Ludzie, którzy wychodzą od absurdu, kreują sens. Wywiad Macieja Kałuży z algierskim pisarzem Kamelem Daoudem*, „Estetyka i Krytyka” 2016, nr 1, s. 127–136.

³ M. Kałuża, *Choroba jako metafora w kontekście wykluczenia. Wariacje na temat metaforyzacji choroby w eseistyce Susan Sontag i „Dżumie” Alberta Camusa*, [w:] *Wykluczenia*, red. J. Hańderek, N. Kućma, Kraków 2017, s. 231–242.

⁴ M. Kałuża, *Obcy, absurdalny świat i obcy spoglądający z lustra. Motywy obcości w twórczości Alberta Camusa*, „Ethos” 2017, nr 1, s. 104–120.

⁵ M. Kałuża, *Elementy filozofii absurdu w dramaturgii Alberta Camusa*, Kraków 2016.

⁶ M. Kałuża, *Buntownik. Ewolucja i kryzys w twórczości Alberta Camusa*, Kraków 2017, s. 16.

⁷ Tamże, s. 15.

go postawa moralna i filozoficzna nie znajduje żadnej budzącej optymizm reakcji w świecie ogarniętym kolonialną wojną i spiralą niepowstrzymanej przemocy. Towarzyszyć będziemy zatem Camusowi od jego pierwszego apelu o sprawiedliwość, wyrażonego w 1943 roku w okresie okupacji, do pełnych goryczy konkluzji sytuacji algierskiej⁸.

Buntownika, jak zaznacza krakowski badacz, czytać można jako kontynuację jego poprzedniej książki (*Elementy filozofii absurdu w dramaturgii Alberta Camusa*) poświęconej zagadnieniu absurdu w refleksji francuskiego pisarza.

Kałuża słusznie zauważa, że Camusowski tryptyk o absurdzie, w skład którego wchodzi takie utwory, jak *Mit Syzyfa*, *Obcy* i *Kaligula*, jest nierozdzielnie powiązany z cyklem o buncie, do którego zalicza się *Człowieka zbuntowanego*, *Dżumę* i *Stan obłąkania*. Jak pisze: cykle te „nie stanowią organicznych oraz odrębnych całości – w licznych odsłonach zazębiają się i podejmują wcześniejsze wątki”⁹. Tryptyk o buncie można więc uznać za swoistą kontynuację cyklu o absurdzie. Już bowiem w *Micie Syzyfa* Camus, opisując doświadczenie absurdu, zwraca uwagę na potrzebę konfrontacji człowieka ze swoją egzystencją: „bunt jest zatem wpisany w filozofię absurdu, podobnie jak punktem wyjścia koncepcji buntu jest stan człowieka absurdalnego”¹⁰. Mówiąc inaczej: już sama świadomość swego absurdalnego położenia w świecie zwiastuje postawę zbuntowaną¹¹.

Kałuża, śledząc motyw buntu w *Dżumie*¹², w interesujący sposób omawia spór między ojcem Paneloux a doktorem Rieux. Zauważa, że zachowanie jezuita zmienia się pod wpływem doświadczenia absurdu – śmierci niewinnego dziecka. Modyfikacji ulega bowiem drugie głoszone przez niego kazanie, którego ton przywołuje na myśl charakterystyczny dla buntownika zwrot od „ja” do „my”. Krakowski badacz dostrzega więc w postaci duchownego buntownika, który – podobnie jak Rieux czy Tarrou – solidaryzuje się z mieszkańcami Oranu, próbując na swój sposób – zgodny z założeniami chrześcijańskiej etyki – walczyć z szerzącą się w mieście zarazą. Bunt, jak widzimy, rodzi się w jednostce, jednak daleko zdaje się wykraczać poza jej własny, osobisty interes, generując określone postawy prospo-

⁸ Tamże, s. 15–16.

⁹ Tamże, s. 14.

¹⁰ Tamże, s. 21.

¹¹ A. Camus, *Mit Syzyfa*, [w:] tegoż, *Eseje*, tłum. J. Guze, Warszawa 1971.

¹² A. Camus, *Dżuma*, [w:] tegoż, *Cztery powieści*, tłum. M. Zenowicz, J. Guze, Warszawa 2000.

łeczne: „bunt rodzi się w jednostce, nie tylko doświadczającej ucisku, ale i będącej świadkiem ucisku innego człowieka”¹³. Niezgoda na śmierć, cierpienie i niesprawiedliwość stanowi bezpośrednią przyczynę zmiany światopoglądu Paneloux, który nie twierdzi już, że dżuma jest karą za ludzkie grzechy, lecz że jest ona sprawdzianem człowieczeństwa, niezrozumiałym dla bytu ludzkiego etapem na drodze ku ogólnemu szczęściu.

Kałuża podkreśla, że dotychczasowe interpretacje *Dżumy* najczęściej ogniskują się wokół sporu ojca Paneloux z doktorem Rieux, uznając tego ostatniego za wyraziiciela poglądów samego Camusa. Powieść odczytuje się tym samym jako dyskusję noblisty z apologetami etyki chrześcijańskiej. Tymczasem krakowski badacz uważa takie interpretacje za „ogromne uproszczenie”¹⁴, ponieważ postawa jezuita – jego zdaniem – nie sprowadza się jedynie do bierności, oczekiwania na spełnienie boskiego planu, lecz zakłada także poczynienie wszelkich kroków, by zminimalizować rozprzestrzenianie się zarazy. Widok umierającego dziecka sprawia bowiem, że „[...] przyjmuje on postawę aktywną, angażuje się w opór przeciwko zarazie. Konwersja ta nie powoduje utraty wiary, a jedynie ukazuje, że wierzący próbuje z tym doświadczeniem skonfrontować swoją wiarę”¹⁵. Kałuża powołuje się tutaj na słowa Camusa, wedle którego zarówno chrześcijanie, jak i niewierzący powołani są do realizacji dobra. Oznacza to, że mają wspólny cel – walkę z symboliczną dżumą. I choć droga do tego celu jest inna, to jednak wspólnie leży im na sercu szczęście człowieka oraz silny „wstręt do zła”: „łączy mnie z wami ten sam wstręt do zła. Nie dzielę jednak z wami waszej nadziei. I nieustannie konfrontuję się z tym wszechświatem, w którym dzieci cierpią i umierają”¹⁶.

Kałuża, polemizując z postrzeganiem postawy Rieux i Tarrou jako uprzywilejowanej względem pozostałych, sugeruje, że najbardziej wartościowe w *Dżumie* zdaje się być ukazanie ludzkiej solidarności oraz wzajemnego przenikania się różnych stanowisk, które – niezależnie od ich genezy – w jednym pozostają zgodne. Niezależnie bowiem od indywidualnych zapatrywań poszczególnych bohaterów na fenomen dżumy, potrafią oni zjednoczyć swe siły w imię wyższego celu, jakim jest walka z zarazą. Krakowski badacz upatruje więc w utworze Camusa motyw przejścia od jed-

¹³ M. Kałuża, *Buntownik...*, s. 89.

¹⁴ Tamże, s. 169.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Za: tamże, s. 170.

nostki do wspólnoty, od indywidualnego doświadczenia cierpienia (choroby, nieszczęścia) do kolektywnego przeżycia zła; wreszcie: od samotności do solidarności.

Co więcej, w monografii *Buntownik. Ewolucja i kryzys w twórczości Alberta Camusa* znaleźć można interesujące analizy *Stanu obłączenia*¹⁷ oraz *Sprawiedliwych*¹⁸, dramatów wpisujących się w Camusowski cykl o buncie. Kałuża rozważa tu między innymi moralne dylematy Diega i Kalajewa, konfrontując je z rozpoznaniem Camusa wyłożonymi w *Człowieku zbuntowanym*¹⁹. Autor omawia również – w kontekście Camusowskiej koncepcji buntu – postawę Jeana Baptiste’a Clamence’a z *Upadku*²⁰, tropiąc w niej aluzje do biografii Sartre’a i Camusa. Kałuża zestawia przy tym spowiedź Clamence’a ze spowiedzią Tarrou z *Dżumy*, uważając jedynie wypowiedzi i działania tego ostatniego za autentyczne i szczerze. Badacz stoi tutaj na stanowisku, że filozoficzne przesłanie *Upadku* zdaje się być zakwestionowaniem idei buntu przedstawionej przez Camusa w *Dżumie*. Warto dodać, że Kałuża, podejmując ukazany w *Upadku* problem winy i odpowiedzialności, w ciekawy sposób konfrontuje zachowanie Clamence’a z konstatacjami Karla Jaspersa²¹. Twierdzi bowiem, że „zarówno Jaspers, jak i Camus stawiają przed człowiekiem trudne zadanie, związane z potrzebą przyjęcia winy, uznania własnej roli w działaniu, którego skutkiem, nawet niebezpośrednio, było ludzkie cierpienie”²². Tej właśnie roli nie chciał przyjąć Clamence, który nie tylko nie zareagował, widząc skaczącą do wody dziewczynę, ale i konsekwentnie odwracał swe myśli od tego wydarzenia.

Kałuża nie kryje sympatii do filozofii Alberta Camusa, uznając go za „jednego z najciekawszych myślicieli powojennej Francji”²³. Autor, antycypując ewentualne zarzuty krytyków, wedle których badacz powinien pozostać „neutralny”, zachowując należyty dystans wobec przedmiotu swoich naukowych eksploracji, twierdzi wszakże, iż jego praca badawcza, której owocem jest *Buntownik*, mogła się realizować właśnie dlatego, że dzieła Camusa – mimo wielokrotnej lektury – nadal nieustannie go „urzekają

¹⁷ A. Camus, *Stan obłączenia*, [w:] tegoż, *Dramaty*, tłum. W. Natanson i in., Kraków 1987.

¹⁸ A. Camus, *Sprawiedliwi*, [w:] tegoż, *Dramaty*...

¹⁹ A. Camus, *Człowiek zbuntowany*, [w:] tegoż, *Eseje*...

²⁰ A. Camus, *Upadek*, [w:] tegoż, *Cztery powieści*...

²¹ Por. K. Jaspers, *Problem winy*, tłum. J. Garewicz, „Etyka” 1979, nr 17, s. 143–207.

²² M. Kałuża, *Buntownik*..., s. 560.

²³ Tamże, s. 13.

i fascynują”²⁴. Mając to na uwadze, można bowiem zaryzykować konstatację, że książka Kałuży nie powstałaby w takim kształcie, gdyby nie jego osobiste zaangażowanie i pasja poznawcza, wyrażająca się tak w podążaniu za refleksją noblisty, jak i w próbie antysystemowego spojrzenia na ludzką egzystencję. Nic przecież bardziej nie motywuje do podjęcia danej problematyki, jak właśnie autentyczna chęć jej zgłębienia. To jednak, co stanowi istotny walor monografii Kałuży, może być także odczytane jako jej zasadniczy „mankament”. I nie chodzi tu bynajmniej o zamiłowanie Autora do konstruowania długich, wielokrotnie złożonych zdań. Idzie raczej o to, że istnieje obawa, iż jego publikacja – przez wzgląd na jej obszerność i drobiazgowość – nie zostanie doceniona stosownie do wysiłku włożonego w jej przygotowanie. Pozostaje więc mieć nadzieję, że *Buntownik* dotrze nie tylko do wąskiego grona specjalistów, lecz że znacząco przyczyni się do dyskusji nad Camusowskim rozumieniem buntu.

Revolt in Albert Camus' works

The paper presents a critical approach to *Buntownik. Ewolucja i kryzys w twórczości Alberta Camusa* [*The Rebel. Evolution and Crisis in the Works of Albert Camus*] by Maciej Kałuża (Kraków 2017). Its goal is, firstly, to present the basic theses described in the dissertation; secondly – to depict them in a broader context of contemporary existential philosophy; thirdly – to encourage the readers to reflect on the issues of revolt in the works by Albert Camus.

Key words: existentialism, revolt, human being, existence, Albert Camus

Słowa kluczowe: egzystencjalizm, bunt, człowiek, egzystencja, Albert Camus

---

²⁴ Tamże, s. 16.